

ȘTEFAN CEL MARE ȘI VREMEA SA ÎN MUZEUL MILITAR NAȚIONAL

Sergiu IOSPIESCU

Creație izvorâtă din etapa de împlinire a domniei regelui Carol I, după campania din Bulgaria (1913) care păruse a încununa și desăvârși opera de la 1877 – 1878, Secția Militară de pe lângă Muzeul Național trebuia să înfățișeze întreg trecutul ostășesc al românilor, inclusiv evul de mijloc dar cu precădere faptele de arme din războiul deplinei independențe și din războiul balcanic. Rămasă o *pia desideria* din pricina desfășurării Marelui Război din 1914 – 1918, organizarea unei expoziții de istorie militară românească s-a început din inițiativa lui Nicolae Iorga, în 1919, tematica Muzeului Militar Național, adoptată în 1923 precizând rostul noii instituții de a înfățișa „întreg trecutul militar al națiunii române din tot cuprinsul locuit de români”¹.

Instituționalizarea Muzeului Militar Național, prin înaltul decret al regelui Ferdinand I din 18 decembrie 1923, a marcat și începutul organizării expoziției permanente, unde istoria și arta militară a românilor dinainte de Regulamentul Militar urmau să fie prezentate în chip „general”. Prevederea a fost însă îndreptată odată cu instalarea la conducerea științifică a Muzeului a lui Vasile Pârvan și, din 1925, a generalului Radu R. Rosetti – care preciza că menirea instituției era „de a aduna, clasa și expune în mod cronologic toate obiectele necesare pentru cunoaștere vieții militare la români din cele mai vechi timpuri și până la încoronarea regelui Ferdinand I la Alba Iulia în 1922”².

În Palatul Artelor de la fosta Expoziție jubiliară de la 1906, din Parcul Regele Carol I unde se afla Muzeul Militar Național, istoria

militară a românilor sub domnia lui Ștefan cel Mare era cuprinsă în aripa stângă, obiectele originale fiind, cu precădere, arheologice – vârfuri de săgeți, gloanțe, ghiulele – provenite din achiziții, donații, descoperiri întâmplătoare. Comprimată după 1931, odată cu îndepărtarea de la conducerea Muzeului a generalului Rosetti, prezentarea domniei lui Ștefan cel Mare avea să se regăsească într-un spațiu cuviincios după reorganizarea instituției, după cel de-al doilea război mondial, în expoziții permanente inaugurate în 1957 și 1959, în localurile din bulevardul Bălcescu și, respectiv, strada Izvor.

Obiectul cel mai prețios, păstrat ca prin minune, ilustrând vremurile marelui domn era, neîndoios, steagul lui Ștefan cel Mare.

Semnalat, pentru prima dată, de Alexandru Pencovici, după călătoria sa la Sfântul munte Athos, în 1882, văzut din nou și descris mai amănunțit de Radu Pătărlăgianu și, mai ales, de Teodor T. Burada (1884)³, steagul, atârnat în biblioteca mănăstirii Sf. Gheorghe Zografos – Zografu –, are în câmp pe Sfântul Gheorghe pe tron (*tronans*) încoronat de doi îngeri cu o coroană bătută cu nestemate, înveșmântat militărește, cu două tunici, cea de dedesubt verde cu mâneci strâmte, cea de deasupra cenușie bătând în verde, largă de la mijloc spre poale, coborând până la genunchi, vârstată cu fâșii de piele brodată, picioarele cu coturni vișinii și sandale odihnind deasupra unui balaur cu trei capete cu aripile verzi. Îngerii au în mâinile dreaptă o sabie și, respectiv, stângă, un scut, cu celelalte mâini așezând pe capul sfântului o coroană cu nouă fleuroane, împodobită cu perle. De formă rectangulară

1. Muzeul Militar Național, Colecția Diverse 1, 414, f. 16 – 17.

2. Regulamentul Muzeului Militar Național, în *Monitorul Oficial*, nr. 117 din 32 mai 1928.

3. Informațiile din secolul XIX reunite și comentate de P.V. Năsturel, *Steagul. Stema Română. Însemnele domnești. Trofee*, București, 1903, p.1 – 8.

(înălțimea 110 cm, lățimea 90 cm), avea suportul de pânză acoperit cu o foaie de mătase care a fost ulterior înlocuită cu o catifea roșie – granat; figurile sunt conturate cu fir de aur, azi decolorat, figurile și mâinile sunt de mătase ivorie, părul de mătase castanie, tronul are ornamentele cu mătase peruzea, materia compoziției, reliefurile fiind alcătuite dintr-o măiastră țesătură de fire lungi de in, de aur și de mătase. Nestemate – din care doar două mai rămăseseră – împodobeau coroana sfântului. Pe cealaltă parte este reprezentată, după descrierea regretatului părinte Paul Mihail, Învierea Domnului cu troparul respectiv⁴.

Inscripția, brodată cu fir de aur, argint și mătase, pe fond de atlas roșu, în traducerea lui Ioan Bogdan, revizuită de profesorul Ion Radu Mircea, suna astfel: „O, răbdătorule de patimi și purtătorule de biruință, mare mucenice Gheorghe, care în nevoi și în nenorociri <ești> grabnic apărător și cald ajutor și, celor necăjiți bucurie nespūsă, primește de la noi și această rugăciune a smeritului robului tău, domnul Ioan Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, păzește-l neatins în acest veac și în cel viitor, cu rugăciunile celor ce te cinstesc, ca să te proslăvim, în veci, amin. S-a făcut la veleatul 7008 <1500>, iar al domniei sale anul 43”⁵.

Încă de la descoperire, steagul a provocat o dispută legată de semnificația sa – „stindard ostășesc” sau „prapur bisericesc”. Generalul Năsturel observa, cu îndreptățire, că în limba română cuvântul *prapur* semnifică atât steagul ostășesc cât și cel bisericesc iar, după forma rectangulară, acest drapel este în limbajul vexilografic o *banieră*. Făcea o rezervă însă asupra caracterului ostășesc, care ar fi trebuit asociat cu emblema heraldică – capul de bour⁶.

În anul 1917, la solicitarea consulului României la Salon, comandamentul Armatei Levantului, aliate, a dispus ca steagul să fie luat, de

un detașament francez condus de un ofițer rus, de la mănăstirea Zografu și trimis la Paris, prin Legația României din capitala Franței a revenit după război Muzeului Militar Național. În anul 1971, printr-o decizie samavolnică a fostului regim, steagul a fost dat nou înființatului Muzeu Național de Istorie. În schimb, în laboratorul de restaurare al Muzeului Național de Istorie, sub conducerea și prin iscusința doamnei Vârjoghie, a fost realizată o frumoasă copie, aflată astăzi în sala Ștefan cel Mare a Muzeului Militar Național.

Cu prilejul pregătirilor pentru redeschiderea Muzeului Militar Central, în anul 1956 s-a realizat, de către Cooperativa Meșteșugărească „Sârghița”, o copie a celui alt steag păstrat la Zografu. Patrulater cu trei benzi sau șuvițe atârând la partea inferioară, el înfățișa pe o față pe Sfântul Gheorghe pe un cal alb ucigând balaurul; în fundal dreapta o cetate cu o domniță înaintea sa; deasupra, dintr-un nor, mâna Domnului binecuvântând, iar pe cealaltă față botezul lui Iisus Cristos. Ca și în cazul celui alt steag, inscripțiile au fost citite și comentate de Ioan Bogdan⁷: „Ca un izbăvitor al celor robiți și celor săraci apărător, neputincioșilor doctori, împăraților ajutor, purtătorule de biruință, mare mucenice Gheorghe, roagă pe Christos Dumnezeu să mântuiască sufletele noastre”, iar pe revers, „În Iordan botezându-te, tu Doamne închinarea Treimei s-a arătat; că glasul Părintelui a mărturisit ție, fiu iubit pe tine numindu-te și duhul în chip de porumbel a adevărit întărirea cuvântului; cel ce te-ai arătat, Christoase Dumnezeule și lumea ai luminat, măriri ție!”⁸. Este meritul generalului Năsturel de a fi precizat că acest prapur nu este altceva decât un *gonfalon* sau *Kirchenfahne* cu trei fanoane (fanons)⁹.

După Marele Război, a fost firească stăruința consiliului de conducere al Muzeului Militar

4. Paul Mihail, *Relațiile externe bisericești ale lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel mare și Sfânt. 1504-2004. Biserica. O lecție de istorie*, Sfânta mănăstire Putna, 2004, p. 168.

5. *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, sub red. M. Berza, București, 1958, p. 302 – 303.

6. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 5-7.

7. Ioan Bogdan, *Două steaguri de la Ștefan cel Mare*, în AAR, Dezbateri, s. II, t. XXIV, 1901-1902, p. 90-95.

8. *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 332.

9. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 6.

10. Al. Ligor, *Documente privind orânduirea feudală existente la Muzeul Militar Central*, în SMMIM, 2-3 (1969-1970), p. 262-278; reluate în **DRH. A. Moldova**, vol. II, ed. Leon Șimanschi, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, București, 1976 și **DRH. A.**, vol. III, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980.
11. **DRH. A.**, vol. III, p.238-240, 265-267, 348-350.
12. George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977, p. 81
13. *Ibidem*, p. 75, tipul I
14. Muzeul Militar Național, Colecția Diverse I, ms. nr. 414 - *Registrul Istoric al Muzeului Militar Național*, f.43-44; cf. Corneliu Andonie, Romeo Avram, Radu Băjenaru, *65 de ani de arheologie militară*, f. l., f. a, p. 8.
15. *Registrul istoric al Muzeului Militar Național*, f. 55.

Național – posesor al unicului steag autentic din vremea lui Ștefan cel Mare în România – de a adăuga acestuia și alte mărturii ale domniei principelui Moldovei. Și astfel, steagului i s-au alăturat câteva documente originale din 2 martie 1472, de la 5 martie și 4 noiembrie 1493, din 18 martie 1495 și 9 martie 1497¹⁰, a căror importanță pentru istoria militară este dată, mai ales, prin listele sfatului domnesc, cu numele și funcțiile dregătorilor, între care desigur militari, comandanți de cetăți.

Și, dintre aceste izvoare diplomatice originale, majoritatea au fost transferate Muzeului Național de Istorie în anul 1971, vechiului proprietar fiindu-i lăsate doar hrisoavele lui Ștefan cel Mare pentru Albul Voinescul și surorile acestuia, Ana și Vasilca, din 5 martie 1493, cel din 4 noiembrie 1493, pentru Nastasia, fiica Mărinei, precum și acela de la 18 martie 1495 pentru satul Lălești, pe Tutova, întărit lui Stanciul și surorii sale, Stana¹¹.

Primul dintre aceste hrisoave are și frumoasa pecete domnească, parțial păstrată, cu titulatura

**ІѠ СТЕФАНЪ ВОЕВОДА
ГОСПОДАР
ЗЕМЛИ М<олдавско>И**

El a fost restaurat, ca și celelalte, în Laboratorul de conservare – restaurare al muzeului.

Importanța colecției numismatice a Muzeului Militar Național posedă, printre alte monede, și un gros de argint de la Ștefan cel Mare (inv. 942). Cu diametrul de 15 mm și greutatea de 0.76 g el se încadrează tipului II a¹². De la Viena, în 1921, într-o remarcabilă acțiune de prospectare a anticarilor și licitațiilor de antichități, Muzeul Militar Național a putut achiziționa enigmatică monedă bătută la Cetatea Albă (inv. 15869) în preajma domniei lui Ștefan voievod, poate chiar atunci când el intrase ca pretendent în Țara de Jos a Moldovei,

în toamna anului 1456. Din bronz, cu diametrul de 15,7 mm și greutatea de 1.82 g, perforată între coarnea capului de bour de pe avers, ea are pe revers crucea¹³ cu legenda greacă:

ΑΣΠΡΟΚΑΤΡΟΥ

Totodată, aceeași colecție numismatică poate etala emisiuni monetare ale suveranilor contemporani domnului Moldovei: Cazimir al IV-lea, Ioan Albert și Alexandru, regii Poloniei, Matia Corvin al Ungariei, Mehmed al II-lea Cuceritorul Constantinopolei.

Nu se poate încheia trecerea în revistă a colecției numismatice a muzeului sub unghiul de vedere al anchetei noastre, fără a remarca, poate, cea mai frumoasă monedă de argint românească, cea de 500 de lei, bătută în 1941 de M. S. regele Mihai I, având pe muchie deviza *Totul pentru țară*, pe avers efigia spre dreapta MIHAI I REGELE ROMÂNILOR și pe revers Ștefan cel Mare îngenunchiat spre dreapta, oferind macheta unei biserici și legenda MOLDOVA LUI ȘTEFAN ÎN VECI A ROMÂNIEI, expresie a unor speranțe care nu s-au stins încă.

Deopotrivă, în bogata colecție de ordine și medalii a muzeului s-a adunat, de-a lungul timpului, seria completă a plachetelor și medaliilor consacrate comemorării lui Ștefan cel Mare.

În anul 1928, Consiliul de conducere al Muzeului Militar Național prezidat de generalul Radu Rosetti, conformându-se obiectivelor fixate instituției de cercetare arheologică la „vechile cetăți” începea săpăturile arheologice la Soroca „sub conducerea profesorului Drăghiceanu”¹⁴. Anul următor, 1929, cercetările au fost extinse la castelul interior din Cetatea Albă (Grigore Avachian), Turnu Severin (Alexandru Bărcăcilă) și Țețina (Teodor I. Bălan)¹⁵, de bună seamă, primele fiind cele mai importante pentru vremurile lui Ștefan cel Mare.

Din descoperirile campaniei de săpături de la Cetatea Albă, din anul 1929, au intrat în colecțiile Muzeului Militar Național vârfuri de lănci, sulițe, săgeți, cuțițe, ghiulele, monede și diverse piese de feronerie¹⁶. Și în anul 1930, în pofida crizei economice, sub impulsul generalului Radu Rosetti, președintele Consiliului de conducere al Muzeului, săpăturile de la Cetatea Albă și Țețina au continuat cu rezultate deosebite: 42 de vârfuri de săgeți, lăncii, sulițe, 69 arici contra cavaleriei, 6 săbii și lănci, gărzi de sabie, 9 cuirase, 59 fragmente de arme și cămăși de zale, 9 monede, 1550 piese diverse¹⁷.

Dar între descoperirile de la Cetatea Albă a anului 1930 se detașează aceea a unei puști grele de cetate sau de meterez (de rempart) aflată în stratul al XII-lea din turnul de nord – est, A, după nomenclatura folosită de Grigore Avachian¹⁸. Această archeobuză, din care s-a păstrat partea din fier, este astăzi un exponat de prim rang al Muzeului Militar Național. Țeava, cu lungimea de 1570 mm și grosimea variind de la 70,5 mm la culată până la 60,2 mm la capătul ei, are calibrul 27,4 mm. Spre culată se află, lateral, lumina ce avusese, probabil, dedesubt o tigăiță pentru pulbere, sesizabilă doar după urmele lăsate. În partea inferioară a țevii sunt două urechiușe pentru pat și, la 450 mm de capătul țevii, un cioc perforat de care se prindeau plăsele de lemn pentru un mâner sau suport. Țeava este cuprinsă către mijloc de un colier de tablă groasă de care se prindea, printr-un ax, de o furcă de asemeni metalică.

Contextul stratigrafic al descoperirii, resturile de armuri cu solzi, grinzile carbonizate și numeroasele piese de feronerie – vârfuri de săgeți, de lăncii și sulițe, bolțuri de arbaletă, lame de cuțițe, fragmente de cămăși de zale, unele calcinate, de spade, halebarde, piesele metalice de harnașament, pintenii și aricii pentru cavalerie – ghiulele de piatră ordinară

dar și de marmură, chei, tacâmuri de metal sau de os și ceramică evocă un eveniment războinic major din istoria castelului, poate chiar rezistența supremă a unui grup de ostași cu prilejul asediului otoman de la 1484. Păstrarea acestor vestigii importantissime s-ar putea datora prăbușirii structurii interioare a turnului care le-a acoperit¹⁹.

Rezultatele săpăturilor întreprinse la Soroca de Virgil Drăghiceanu au rămas necunoscute, nici un raport neînsoțind materialul arheologic aflat în colecția muzeului, din fericire, totuși, fișat de descoperitor. El constă în ceramică – uneori smălțuită și făcând, evident, trecerea între aceea de secol XIV, de factură bizantină și cea din secolul al XVII-lea – feronerie (fragmente de lame, vârfuri de săgeți, piese de harnașament, arici de cavalerie etc.) și ghiulele de piatră, databile în etapa în discuție aici.

Din săpăturile arheologice întreprinse în anii 1928 – 1931, alături de materialul aflat și doar în parte expus, Muzeul Militar Național s-a îmbogățit și cu ridicările în plan ale acelor cetăți precum și cu fotografiile, unele cu clișee pe sticlă de o mare valoare. Împreună cu piese mai însemnate găsite în acei ani, aceste planuri și fotografii ilustraseră în vechiul muzeu de la Parcul Carol vremurile lui Ștefan cel Mare. Astăzi, ele se conservă în colecția de Hărți și planuri, precum și în fototecă. Ele reflectă situația acestor monumente istorice în momentul dezgropării unor fragmente ale construcțiilor, multe dispărute apoi, ca și relația dintre piesele descoperite și contextul aflării lor, iremediabil pierdut prin săpături. Este de remarcat planul Cetății Albe, Sorocăi și Țeținei, acesta din urmă datorat înzestratului colaborator tehnic al muzeului colonelul în retragere Andrei Potocki.

Din păcate, odată cu îndepărtarea generalului Radu R. Rosetti de la conducerea Muzeului Militar Național și impunerea unor directori fără

16. *Ibidem*, f. 56.

17. *Ibidem*, f. 64.

18. Gr. Avachian, *Săpăturile de la Cetatea Albă*, în **ABCMI. Basarabia**, III, 1931, p.51, 54-58, 85.

19. Pentru o viziune actuală a chestiunilor evoluției Cetății Albe vezi monografia Marianei Șlapac, *Cetatea Albă. Studiu de arhitectură medievală militară*, Chișinău, 1998.

20. Pentru importanța acestor săpături pentru chestiunea în discuție aici și bibliografia până la data apariției articolului vezi Lucian Chițescu, *Fortificațiile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *SMMIM*, 7-8, 1974-1975, p.93-120.

21. Vezi Grigore Ureche, Simion Dscălu, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Constantin Giurescu, București, 1916, p. 74 (pentru anul 1497).

22. Cf. N. Grigoraș, *Cetatea Smederova și Cetatea Nouă (Novograd) de la Roman*, în *Omagiu lui P. Constantinescu Iași*, București, 1965, p. 239-265.

23. Dan Căpățână, *Cercetări arheologice la cetatea medievală de la Giurgiu*, în *SMMIM*, 16, 1983, p. 167.

24. Louis – Napoléon Bonaparte, *Etudes sur le passé et l'avenir de l'artillerie*, t. I, Paris, 1846, p. 39.

pregătirea cuvenită funcției, săpăturile arheologice patronate de instituție au fost sistate.

A fost o adevărată șansă a Muzeului Militar Central de a avea, de la începutul anilor '60, ai secolului trecut un mânănci de specialiști în istoria și arheologia medievală care, în echipă cu colegii de la Institutul de Arheologie al Academiei din București și de la muzeele locale au inițiat cercetări la câteva dintre fortificațiile medievale ale Moldovei, revelatoare și pentru domnia lui Ștefan cel Mare.

Astfel, încă de la începutul anilor '60 și până la mijlocul deceniului șapte al secolului XX, au fost întreprinse cercetări arheologice la cetatea și fortificațiile Târgului de Jos al Romanului, la Cetatea Nouă de la Roman și de la fortificația de la Bârlad (Lucian Chițescu, Mircea D. Matei și colaboratorii)²⁰.

Într-o analiză întemeiată pe rezultatele cercetărilor arheologice, Cetatea de lemn și pământ de la Roman ca și fortificația târgului, de o mare importanță pentru consolidarea urbană a localității și, mai ales, Cetatea Nouă de la Roman înfățișează concepția marelui principe și a consilierilor săi de amenajare a teritoriului pentru apărare. Târgul de Jos – Romanul – reprezenta în viziunea geopolitică a vremii o poziție strategică deosebită importantă: înaintea amfiteatrului Carpaților orientali, către mijlocul marelui drum al Siretului, într-o situație avantajoasă pentru concentrarea oastei și pregătirea unor acțiuni de ripostă spre oricare dintre frontierele amenințate sau încălcate. Aici, la Roman, era „beleagul”²¹ – de la germanul Belager – locul de tabără, de reviste și instrucție, de concentrare al oștirii.

Ambele fortificații de la Roman, aceea a târgului și Smederova – Cetatea Nouă²² au fost implicate în mari evenimente războinice ale domniei lui Ștefan cel Mare, – campania oastei ungare conduse de regele Matia Corvin în Moldova

sfârșitului anului 1467 și a confruntării cu Imperiul otoman din 1473 – 1479, 1481 – 1486.

Este firesc, așadar, ca săpăturile de la Roman și Gâdinti, unde se află ruinele Cetății Noi, să fi scos la iveală un material arheologic deosebit de important pentru istoria militară și viața cotidiană a Moldovei celei de-a doua jumătăți a secolului XV și începutul celui de-al XVI-lea. Armament întreg sau fragmentar – spade, pumnale, halebarde, securi, cuțite de luptă, cămăși de zale, armuri cu plăci sau solzi, coifuri și apărători, vârfuri de săgeți, de arbaletă, de sulițe și lăncii, ghiulele de piatră de diferite greutate/calibre, pinteni și piese metalice de harnașament, între care în primul rând zăbale ca și rămășițe de bârne din palisade –, au venit să îmbogățească imaginea acelor vremi și colecțiile muzeului.

La începutul anilor '80 ai secolului trecut, în săpăturile întreprinse de Muzeul Militar Central la cetatea Giurgiu (col. rez. Dan Căpățână și colaboratorii), s-a descoperit o bombardă a cărei importanță în evoluția artileriei utilizate în principalele române a fost, pe bună dreptate, subliniată. Întemeindu-se pe binecunoscutul *Codex Latinus Parisinus*, manuscrisul latin nr. 7239 al Bibliotecii Naționale de la Paris – datat de editorul său român în vremea Cruciadei de la Nicopole (1396) –, descoperitorul a putut să anunțe că bombardă aflată în patrimoniul Muzeului Militar din București este cea mai veche piesă de artilerie din România²³. Numai cât încă de la 1846 în studiile sale istorice, pe nedrept uitate, despre trecutul și viitorul artileriei, prințul Louis – Napoléon Bonaparte – curând după aceea împăratul Napoléon al III-lea – conchidea că manuscrisul de la Bibliothéque Nationale, chiar dacă reproduce unul mai vechi este o operă din a doua jumătate a secolului al XV-lea²⁴. O recentă cercetare a manuscrisului de la Paris mi-a îngăduit să susțin

cu noi argumente datarea principelui Louis – Napoléon, astfel încât comparația bombardei de la Giurgiu cu tunurile desenate în *Codex Latinus Parisinus* conduce la ideea că piesa păstrată la Muzeul Militar Național este contemporană vremurilor lui Ștefan cel Mare. Țeava bombardei²⁵, lungă de 405 mm, cu greutatea de 23 kg, are un capăt plin lung de 42 mm, și cu diametrul mijlociu de 120 mm. La 57 mm de capăt a fost realizată prin turnare o fretă lată de circa 5 mm și, în medie, tot atât de înaltă. După reconstituirea tomografică aceasta pare a fi doar una, mai reliefată, dintre fretele țevii. Camera pentru praful de pușcă, cu un diametru de la 34 la 40 mm. Pe această parte a țevii cu diametrul de aproape 108 mm de la cca. 120 la 190 mm de capăt se află o urechiușă cu orificiul de 14 mm. La o mai atentă cercetare a suprafeței exterioare a țevii în această zonă și a poziției urechiușei – asimetrică în raport cu centrul de greutate al țevii – se poate presupune că au existat două astfel de urechiușe pentru ridicarea și manevrarea țevii. Ultima parte a țevii, lungă de 195 mm, cu diametrul exterior de la 132 la peste 141 mm, are în interior calibrul de la 86,1 la 106,5 mm permițând introducerea unor proiectile, preponderent de piatră, de mărimi diferite.

La 75 mm de la capătul închis al țevii se află orificiul de aprindere a pulberii – lumina – o perforație în grosimea peretelui țevii lungă de 48,9

mm, cu diametrul de 6 mm spre interior. Bombarda descoperită în cetatea Giurgiului nu este singura piesă de artilerie ilustrativă pentru vremurile lui Ștefan cel Mare. O altă bombardă, de „mână“, întărită cu două frete, are calibrul de 42 mm și aparține aceleiași perioade²⁶, ca și câteva archebuze expuse aici.

Sfârșitului domniei lui Ștefan cel Mare i se poate atribui un rar tun naval cu cinci frete pe țeava detașabilă, cu încărcare pe la culată, al cărui închizător nu s-a păstrat, piesă ce-și găsește analogii în două tunuri venețiene din Muzeul naval turcesc de la Istanbul²⁷. Lungimea tunului de la Muzeul Militar Național din București este de 1410 mm iar calibrul de 65 mm²⁸.

Armelor de foc, probabil, destul de rare în Moldova lui Ștefan cel Mare, trebuie să li se adauge numeroasele arme albe, abundente în colecția muzeului: spade „estoc“, cu deschidere inelară la talon, pumnale, sulite, ghioage, buzdugane, bice de luptă, securi, topoare, halebarde, guisarme, pertuisane, corseci, cuțite mari de breșă etc, alături de ele armuri „gotice“ întregi, platoșe, cuirase, cămăși de zale, calote, celate, pălării de fier, pazeve, arcuri cu săgeți și arbalete²⁹.

Asupra arbaletelor acestei perioade trebuie zăbovit o clipă. Folo-sirealor de către însuși Ștefan cel Mare este sigură, Ion Neculce consemnând, într-unul din ale sale *O samă de cuvinte*,

25. Cf. Cristian Vlădescu și Carol König, *Arme albe și de foc din colecția Muzeului Militar Național*, în *Revista muzeelor*, II, 4 (1965), p.346.

26. Ronald Bishop Smith, *Two 16-th Century Venetians Cannons in the Turkish Naval Museum*, Lisbon, 1997.

27. Aici, ca și pretendenți în cursul acestui studiu, vorbim de calibre pentru nevoile descrierii și înțelegerii; în epocă tipul gurilor de foc se diferențiază după greutatea proiectilelor de piatră sau metalice.

28. Cristian M. Vlădescu, *Încercări asupra periodizării și tipologiei*

armelor albe medievale occidentale (secolele XV-XVIII), în **SMMIM**, 1, 1968, p.77 – 112 și 2 – 3, 1969 – 1970, p. 108 – 139. O nouă sistematizare a armamentului alb și de foc a fost realizată de domnia Ioan Scafeș și Horia Șerbănescu în expoziția permanentă de arme a Muzeului Militar Național.

29. Ion Neculce, *Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p.163-164.

30 Cristian M.Vlădescu, *Tipuri de arme albe și armuri la oștile române în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în **SMMIM**, 6, 1973, p.58-86.

31. Cristian M.Vlădescu, *Tipuri de arme albe și armuri la oștile române în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în **SMMIM**, 6, 1973, p.58-86.

povestea „arcului cu vârtej“ al principelui lăsat după moarte mănăstirii sale Putna și furat la domnia lui Constantin-vodă Cantemir (1685-1693)³⁰.

Arbaletetele celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea păstrate la Muzeul Militar Național (inv. 376,671) sunt **a pied de biche** și de proveniență sibiană. Cea mai valoroasă – transferată Muzeului Național de Istorie printr-o samavolnică dispoziție a vechiului regim – avea pe plăcuțele de os care ornamentau arborele scene de vânatoare și stema Corvineștilor, ceea ce data cu siguranță arbaleta de la mijlocul secolului al XV-lea până la începutul celui de-al XVI-lea, când familia s-a stins cu Ioan, fiul natural al regelui Matia Corvin (1458 -1490). O mențiune deosebită trebuie făcută și aici șeii cu arcade de fier și apărători metalice pentru pânțelele calului susținute de curele, într-o rețea rectangulară, cu nodurile ei prinse în nituri cu rozete, databilă și ea în a doua jumătate a secolului XV³¹.

Cu ocazia realizării expoziției permanente a Muzeului Militar Central în anii 1985-1988 a fost dusă o adevărată luptă pentru impunerea chipului real al lui Ștefan cel Mare și nu a

prelucrării moderne datorate lui Costin Petrescu și popularizate prin clișeele Marvan. S-a izbutit, cu greu, includerea doar a portretului din Evangelheliarul de la Humor și facsimilarea a *fresco* a chipului principelui de la mănăstirea Voroneț. Dacă primul, redus doar la capul domnului nu a provocat prea mari discuții, Ștefan cel Mare închinător al machetei bisericii Voronețului, cu sfântul Gheorghe, intercesor al principelui către divinitate a stârnit vehementa opoziție oficială și, astfel, figura sfântului, crucile bisericii au trebuit estompate până la dispariție...

Moștenitor și succesor al uneia dintre cele mai vechi colecții din principatele române, aceea a „pușcării“ – Arsenalului oștirii Țării Românești, dispunând după primul război mondial de mijloacele necesare achiziționării la anticarii din străinătate a unor valori de patrimoniu de interes românesc, onorat cu numeroase donații și promotor în anii 1928 - 1931 și 1960 - 1999 a numeroase campanii de cercetări arheologice, Muzeul Militar Național, deși spoliat de fostul regim, mai păstrează încă în colecțiile sale cea mai reprezentativă ilustrare a vremurilor lui Ștefan cel Mare.

ABSTRACT

The author presents in this short study some original objects belonged to the times of Stephen the Great, prince of Moldavia (1457-1504) and especially archaeological artefacts discovered in many excavations campaigns in Cetatea Albă, Soroca, Țețina, Roman, Gâdiniți, Bârlad, “Crăciuna”. After the First World War, the Museum obtained, also, many

objects by donations and bought others, in European antiquaries. Other objects are from the ancient Museum of the Bucharest Arsenal. In the numismatic collection the author selected the rare coin of Asprokastron (Cetatea Albă) dating, probably, from the beginning of the reign of Steven the Great and the silver money – groschen – coined by the king Mihai I.